

Ш.М. Жандосова¹ , Л.Н. Токтарбекова^{1,2*} , М.М. Нуров³

¹ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, Қазақстан, Алматы қ.

²Шығыстану және африкатану мектебі Лондон Университеті, Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия Біріккен Патшалығы, Лондон қ.

³«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: lauratoktarbekova@gmail.com

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМ ФЕМИНИЗМІ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: САЯСАТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Исламдағы феминизм мұсылман қоғамдарындағы әйелдердің құқықтары жөніндегі жаһандық қозғалыстың бөлігі болып табылады және исламдағы феминизмді саясаттану тұрғысынан түсіну оның мемлекеттік институттар, саяси партиялар және қоғамдық қозғалыстармен байланысын тереңдетуге ықпал етеді, бұл өз кезегінде оның әлеуетті саяси салдарын бағалау үшін маңызды.

Аталған мақаланың авторлары елдегі феминистік қозғалыстарды қалыптастырудағы исламның рөлі мен маңыздылығын қарастырады, сондай-ақ Қазақстандағы исламдық феминистердің ерекшеліктері мен бетпе-бет келетін сын-тегеуріндерін талдайды. Мақалада ислам феминизмінің негізінде жатқан идеологиялық негіздер мен құндылықтар, олардың саяси практикамен және Қазақстанның қоғамдық құрылымдарына әсерімен өзара байланысы баяндалады. Саясаттанулық талдау арқылы авторлар ислам феминизмінің дәстүрлі қоғамдық нормалармен және институттармен өзара әрекеттесуін, сондай-ақ оның елдің саяси саласына әсерін зерттейді. Мақалада ислам феминистерінің іс-әрекеттерінің стратегиялары мен әдістеріне, олардың қоғамдық өзгерістерге қосқан үлесіне және қазақстандық мәдениет пен ислам дәстүрі контекстіндегі гендерлік теңдік үшін күреске ерекше назар аударылады. Авторлар Қазақстандағы ислам феминистері мен басқа да феминистік топтар мен қозғалыстар арасындағы ынтымақтастық пен өзара іс-қимыл перспективаларына, олардың әйелдер құқықтары үшін күрес және әйелдердің қоғамдағы жағдайын жақсарту ісіндегі бірлескен күш-жігеріне назар аударады. Зерттеу Қазақстандағы ислам феминизмінің дамуының негізгі тенденцияларын, оның елдегі қоғамдық сана мен саяси жағдайға әсерін анықтауға бағытталған. Зерттеудің әдіснамалық негізін тарихи әдіс, ретроспективті талдау, эмпирикалық зерттеу әдістері, статистикалық әдіс және кейс-стади, құжаттама мен заңнаманы талдау секілді әртүрлі зерттеу әдістері құрады. Қорытынды талдау ислам феминизмінің әлеуетін Қазақстандағы әлеуметтік және саяси өзгерістерге елеулі үлес қосуға қабілетті күш ретінде анықтауға, сондай-ақ болашақта осы қозғалыстың дамуының негізгі бағыттарын және оның елдің қоғамдық дамуына әсерін айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеудің практикалық маңыздылығына келер болсақ, онда қорытындылардан алынған тұжырымдар Қазақстандағы гендерлік саясат пен бағдарламаларды әзірлеуге негіз бола алады. Исламдағы феминизмінің әйелдердің жағдайы мен гендерлік теңдігіне қалай әсер ететінін түсіну мемлекетке осы саладағы стратегиялары мен шараларын бейімдеуге көмектеседі.

Түйін сөздер: исламдағы феминизм, гендерлік саясат, әйелдер құқығы, дін, белсенді қызмет, мұсылмандық, гендерлік теңдік, әйел мәртебесі, феминизм, саясат.

Sh.M. Zhandosova¹, L.N. Toktarbekova^{1,2*}, M.M. Nurov³

¹Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies MSHE RK, Kazakhstan, Almaty

²School of Oriental and African Studies (SOAS) University of London, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, London

³«Turan» University, , Kazakhstan, Almaty

*e-mail: lauratoktarbekova@gmail.com

Features of the Movement of Islamic Feminism in Kazakhstan: a political analysis

Islamic feminism is part of the global movement for women's rights in Muslim societies, and understanding Islamic feminism from a political point of view contributes to deepening its relationship with State institutions, political parties and social movements, which is important for assessing its potential political consequences. The authors of this article consider the role and importance of Islam in the formation of feminist movements in the country, as well as analyze the specific features and challenges faced

by Islamic feminists in Kazakhstan. The article highlights the ideological foundations and values underlying Islamic feminism, their relationship with political practice and influence on public structures in Kazakhstan. Through a political analysis, the authors explore the interaction of Islamic feminism with traditional social norms and institutions, as well as its impact on the political sphere of the country. Special attention is paid to the strategies and methods of action of Islamic feminists, their contribution to social transformation and the struggle for gender equality in the context of Kazakh culture and Islamic tradition. The authors draw attention to the prospects for cooperation and interaction between Islamic feminists and other feminist groups and movements in Kazakhstan, their joint efforts in the fight for women's rights and the advancement of women in society. The research aims to identify the main trends in the development of Islamic feminism in Kazakhstan, its impact on public consciousness and the political situation in the country. The methodological basis of the study consists of various research methods, such as: historical method, retrospective analysis, empirical research methods, statistical method and case study, as well as analysis of documentation and legislation. The final analysis will reveal the potential of Islamic feminism as a force capable of making a significant contribution to social and political transformations in Kazakhstan, as well as identify key areas of development of this movement in the future and its impact on the social development of the country. The practical significance of the study lies in the fact that the conclusions can serve as a basis for the development of gender policies and programs in Kazakhstan. Understanding how Islamic feminism affects the status of women and gender equality can help the State adapt its strategies and measures in this area.

Key words: Islamic Feminism, Gender Policy, Women's Rights, Religion, Activism, Islam, Gender Equality, Female Status, Feminism, Politics.

Ш.М. Жандосова¹, А.Н. Токтарбекова^{1,2*}, М.М. Нуров³

¹Институт философии, политологии и религиоведения КН МНВО РК, Казахстан, г. Алматы

²Школа востоковедения и африканистики Лондонского университета,
Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии, г. Лондон

³Университет «Тұран», Казахстан, г. Алматы

*e-mail: lauratoktarbekova@gmail.com

Особенности движения исламского феминизма в Казахстане: политологический анализ

Исламский феминизм является частью глобального движения за права женщин в мусульманских обществах, а понимание исламского феминизма с политологической точки зрения способствует углублению его взаимосвязи с государственными институтами, политическими партиями и общественными движениями, что важно для оценки его потенциальных политических последствий. Авторы данной статьи рассматривают роль и значимость ислама в формировании феминистских движений в стране, а также анализируют специфические особенности и вызовы, с которыми сталкиваются исламские феминистки в Казахстане. В статье освещаются идеологические основы и ценности, лежащие в основе исламского феминизма, их взаимосвязь с политической практикой и влиянием на общественные структуры Казахстана. Путем политологического анализа авторы исследуют взаимодействие исламского феминизма с традиционными общественными нормами и институтами, а также его влияние на политическую сферу страны. Особое внимание уделяется стратегиям и методам действий исламских феминисток, их вкладу в общественные преобразования и борьбе за гендерное равенство в контексте казахстанской культуры и исламской традиции. Авторы обращают внимание на перспективы сотрудничества и взаимодействия между исламскими феминистками и другими феминистскими группами и движениями в Казахстане, их совместные усилия в деле борьбы за права женщин и улучшения положения женщин в обществе. Исследование ставит целью выявить основные тенденции развития исламского феминизма в Казахстане, его влияние на общественное сознание и политическую ситуацию в стране. Методологическую основу исследования составляют различные методы исследования, такие как: исторический метод, ретроспективный анализ, эмпирические методы исследования, статистический метод и кейс-стади, а также анализ документации и законодательства. Итоговый анализ позволит выявить потенциал исламского феминизма как силы, способной вносить существенный вклад в социальные и политические преобразования в Казахстане, а также определить ключевые направления развития данного движения в будущем и его влияние на общественное развитие страны. Практическая значимость исследования состоит в том, что выводы могут служить основой для разработки гендерных политик и программ в Казахстане. Понимание того, как исламский феминизм влияет на положение женщин и равноправие полов, может помочь государству адаптировать свои стратегии и меры в этой области.

Ключевые слова: исламский феминизм, гендерная политика, права женщин, религия, активистская деятельность, мусульманство, гендерное равенство, статус женщины, феминизм, политика.

Кіріспе

Исламдағы феминизм діни және гендерлік аспектілердің ерекше үйлесімі. Бұл тақырыпты зерделеу діни сенімдер мен дәстүрлердің белгілі бір елдегі әйелдердің мәртебесіне және гендерлік теңдікке қалай әсер ететінін, сондай-ақ саяси күн тәртібіне және әйелдердің құқықтары мен мәртебесін арттыруға бағытталған реформаларға ықпал ететінін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Ғылыми жұмыстың келелі мәселелерінің жиынтығы мұсылман халқы бар көптеген басқа елдердегі сияқты Қазақстанда да діни нормаларды ұстану мен гендерлік теңдікке ұмтылу арасында шиеленіс бар екендігінде болып отыр, бұл өз кезегінде исламның консервативті және прогрессивті түсіндірмелері арасындағы қақтығыстарға әкеледі. Мұсылман әйелдер феминистерінің әрекеті стереотиптер мен наным-сенімдерге байланысты қоғамда қарсылыққа тап болып жатады (Найманбаев, Орынбасарова, 2021). Көптеген адамдар гендерлік теңдікке деген ұмтылысын түсінбейді және қабылдамайды, мұны дәстүрлі құндылықтарды бұзу ретінде қарастырады.

2009-2022 жылдар аралығындағы Қазақстанда әйелдер мен гендерлік зерттеулердің дамуын қарастыратын С.М. Шакированың (Шакирова, 2022) зерттеуі осы тақырыпты зерттеуге өзіндік маңызды үлесін тигізді. Автор жұмыстарында гендерлік мәселелерге байланысты академиялық зерттеулердегі, білім берудегі және белсенділіктегі өзгерістерді және тиісті қоғамдық және кәсіби желілердің дамуын зерттейді.

Исламдағы әйелдердің жағдайын зерттеумен ғалым С.Ш. Юсупова айналысады (Юсупова, 2022). Ғалым өзінің ғылыми еңбектерінде әйелдер исламшылдығы тарихын, сондай-ақ посткеңестік кеңістікте исламдағы феминизм ағымының қалай өткенін қарастырады.

Осы зерттеу аясында А. Темірбаева, Т. Темірбаев, К. Тышхан, Р. Камарова сынды бір топ ғалымдардың еңбектеріне де назар аудару қажет (Темирбаева, Темирбаев, Тышхан, Камарова, 2021). Авторлар заманауи сопылық қауымдастықтардағы әйелдердің жаһандық және қазақстандық мәнмәтіндегі рөліне баса назар аударады. Зерттеушілер әйелдердің сопылық тәжірибелері мен әйелдердің сопылық дүниетаным мен тәжірибеге ықпалын зерттеу тек тарихи және мәдени құндылықты ғана емес, сонымен қатар әйелдердің мұсылман қоғамындағы

орны мен қосқан үлесін тереңірек зерттеуге мүмкіндік беретінін атап өтеді.

Бұл тақырыпты зерттеуде Э.А. Туганова өзінің ғылыми еңбегінде гендерлік стереотиптерге қатысты қазіргі заманғы мәселелерді әлеуметтік өзгерістердің теріс әсерінің призмасы арқылы қарастыратын жұмысы назарды аудартады (Туганова, 2020). Автор, сонымен қатар қоғамның рухани өміріндегі құндылықтарды қайта қарау және қазіргі жағдайда ерлер мен әйелдердің әлеуметтік рөлдерін өзгерту мәселесінің маңыздылығын атап көрсетеді. Әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықты талдау мен сынға ерекше көңіл бөлінеді.

Сонымен бірге, Қазақстанда феминизм саласында зерттеулер жүргізетін Н.М. Секенованың жұмыстарын атап өту қажет (Секенова, 2021). Автор феминизмнің өзекті болып қала беретінін, себебі ол әртүрлі салалардағы әйелдердің құқықтары үшін күресіп, әйелдерге қатысты әртүрлі мәселелермен бетпе-бет келетінін атап өтеді. Қазақстандық гендерлік саясат пен әйел құқықтары саласындағы жағдайды, әсіресе посткеңестік және Орталық Азия аймақтары үшін олардың үлгісін ескере отырып, зерттеу қызықты болып табылады. Феминизмнің қазіргі жағдайын талдау үшін ғалым гендерлік айырмашылықтар мен теңсіздік индекстері, феминистік ұйымдар туралы ақпарат, халықаралық ұйымдардың баяндамалары, сондай-ақ Қазақстандағы феминизмге қатысты азаматтардың сауалнамаларының нәтижелері сияқты әртүрлі деректер көздерін пайдаланады.

Алдыңғы зерттеулер исламдағы феминизмнің жалпы тенденцияларын ғана қамтитынын, алайда қазақстандық мәдениет, діни дәстүрлер мен саяси мәнмәтіннің бірегей аспектілері әрдайым ескерілмейтінін атап өту орынды деп ойлаймыз. Бұл жаңа зерттеу осы факторлардың еліміздегі исламдағы феминизммен қалай өзара әрекеттесетінін тереңірек талдауға көмектеседі. Сондай-ақ, зерттеу барысында жоғарыда аталған авторлардың Қазақстандағы исламдағы феминизмді ретроспективтік талдауға баса назар аудармайтындығы анықталды. Сонымен қатар, осы тақырып бойынша барлық дерлік зерттеулерде салыстырмалы талдаудың жоқтығы аңғарылады, ал бұл өз кезегінде исламдағы феминизмді Қазақстан және басқа елдердегі ұқсас қозғалыстармен талдау, оның сипаттамалары мен жаһандық мәнмәтінде орнын жақсырақ түсінуге септігін тигізеді.

Бұл зерттеудің басты мақсаты исламдағы феминизмнің Қазақстандағы саяси жағдай мен

гендерлік динамикаға әсерін бағалау болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің нысаны елдегі исламдағы феминизмнің құрылымы мен ұйымдастырылуын, оның мақсаттарын, стратегиялары мен тактикаларын, белсенділері мен көшбасшыларын, сондай-ақ Қазақстандағы саяси орта мен гендерлік қатынастарға әсерін зерттеуді қамтитын Қазақстандағы әлеуметтік және саяси қозғалыс ретінде исламдағы феминизмді болып табылады.

Исламдағы феминизм мен гендерлік саясат тақырыбын зерттеу үшін әртүрлі материалдар пайдаланылды, оның ішінде: Қазақстандағы әйелдердің құқықтары мен гендерлік теңдікті реттейтін ресми заңдар мен қаулылар («Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы) (Указ...), статистикалық деректер, сондай-ақ, БҰҰ Даму бағдарламасының деректері сияқты гендерлік саясатқа маманданған халықаралық және өңірлік зерттеу ұйымдарының (Программа...), Азия Даму Банкі мен ЕҚБҰ-н демократиялық институттар (The Asian...) және адам құқықтары жөніндегі бюросының материалдары (Organization).

Зерттеу барысында тарихи әдіс пайданылды. Исламдағы феминизмнің Қазақстандағы уақыт бойы дамуы мен ықпалына байланысты тарихи оқиғаларды, құжаттар мен деректерді талдаудың арқасында бұл әдіс осы қозғалыстың эволюциясын бағалауға, оның қазіргі жай-күйін қалыптастырған және оның болашақтағы дамуына, елдің саяси және әлеуметтік-мәдени динамикасындағы өзгерістерге әсер ететін оның дамуының негізгі кезеңдерін анықтауға мүмкіндік берді. Ретроспективтік талдау негізінде исламдағы феминизмнің Қазақстандағы тарихи динамикасына, оның өзгеруіне, дамудың әртүрлі кезеңдеріндегі жетістіктері мен сын-қатерлеріне қатысты тұжырымдар жасалды.

Зерттеуде статистикалық әдісті қолдану исламдағы феминизмнің сандық аспектілерін объективті бағалауға және сипаттауға, сондай-ақ осы тақырыпты саясаттанулық талдауда пайдалы болатын заңдылықтар мен тенденцияларды анықтауға көмектесті. Статистикалық әдіс болса, Қазақстан мәнмәтініндегі исламдағы

феминизмнің бірегей ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін исламдағы феминизмнің Қазақстандағы және басқа елдердегі ұқсас құбылыстармен салыстырмалы талдау үшін пайдаланылды. Статистикалық әдіс исламдағы феминизмнің әртүрлі аспектілеріне және оның Қазақстандағы қоғам мен саясатқа әсеріне байланысты сандық деректер мен статистикалық көрсеткіштерді жинауды, талдауды және түсіндіруді қамтыды.

Сонымен бірге, тақырыпты зерделеу барысында еліміздегі исламдағы феминизммен байланысты нақты жағдайларды терең талдауды бағдарлайтын кейс-стади әдісі де пайдалы болды. Кейстерді талдау негізінде исламдағы феминизмнің Қазақстандағы негізгі ерекшеліктері мен ықпалына қатысты нәтижелер жинақталып, қорытындылар тұжырымдалды. Бұл әдіс жекелеген оқиғаларды, ұйымдарды, құбылыстарды жан-жақты зерттеуге және олардың ерекшеліктерін, әсерін және осы проблематиканың мәнмәтініндегі маңыздылығын анықтауға мүмкіндік берді.

Құжаттама мен заңнаманы талдау әдісі Қазақстандағы гендерлік мәселелер мен исламдағы феминизмге байланысты ресми құжаттар, заңдар, қаулылар мен басқа да құқықтық актілерді зерделеуді бағдарлайды. Аталған әдіс елдегі әйелдердің ресми жағдайы мен гендерлік теңдігін бағалауға, сонымен қатар исламдағы феминистік ұйымдар мен белсенділердің қызметін қолдайтын немесе шектейтін заңдар мен шараларды анықтауға жол ашты. Құжаттама мен заңнаманы талдау әдісі гендерлік теңдік және исламдағы феминизм мәселелері бойынша мемлекеттің ресми ұстанымын терең түсінуге, сондай-ақ еліміздегі исламдағы феминистік ұйымдардың қызметі үшін ықтимал шектеулер мен мүмкіндіктерді анықтауға жағдай туғызды.

Нәтижелер

Қазіргі қоғамдағы өзекті және маңызды тақырыптардың бірі – әлемдік саясаттағы гендерлік фактордың рөлі болып отыр. Бұл мәселе біздің заманымызда барған сайын танымал әрі көкейкестілігі өсіп келеді. Бүгінгі таңда еуропалық қоғам әйелдердің құқықтары мен жағдайлары үшін белсенді күресіп, саяси жүйедегі заманауи стереотиптермен айналысып жатқанда, әйелдің әлемдік саясаттағы рөлі барған сайын назар аударып, зерттеу тақырыбына айналады.

Адамзат тарихы саясаттағы әйелдер әрқашан ерекше рөл атқарғанын және олардың қоғамның саяси, мәдени және экономикалық өміріне әсерін бағаламауға болмайтындығын көрсетті. Көрнекті билеушілерден бастап дана және білімді көшбасшыларға дейін әйелдер тарих жадысында өз іздерін қалдырды (Серикбай, Онучко, 2022). Әйелдердің саяси қызметке қатысуымен қақтығыстар мен соғыстар мейлінше аз болатынын, ал бейбіт келісімдер мен елдердің өркендеуі жиі болатынын атап өткен жөн. Әйелдер көбінесе саяси қақтығыстарды диалог арқылы шешсе, ал ер адамдар күш қолдану әдістеріне көбірек жүгінді.

Исламдағы феминизм екі маңызды саланы – діни нанымдар мен әйел құқықтары үшін күресті біріктіретін қызықты және көпқырлы құбылыс (Dalaman, 2021). Қазақстанда көпұлтты және көпконфессиялы мемлекет ретінде исламдағы феминизмнің өзіндік ерекшеліктері мен сын-қатерлері бар.

Ең алдымен, «исламдағы феминизм» ұғымына анықтама берейік. Ф.Т.Жумажанова өз зерттеуінде «исламдағы феминизмді» Құранға шабыт пен басшылықтың негізгі көзі ретінде бағдарланған ислам мәнмәтінінде жыныстық теңдік пен әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізуге бағытталған күш ретінде түсіндіреді. Осы жерде біз зерттеуімізде бұл терминнің «исламдағы феминизм» нұсқасын алып отырмыз. Алайда терминнің қазақ тілінде «ислам феминизмі», «исламдық феминизм», «мұсылман әйелдер феминизмі» және т.б. балама атаулары да бар. Исламдағы феминизм – бұл Құранды шабыт пен басшылықтың негізгі көзі ретінде алатын ислам мәнмәтінінде гендерлік теңдік пен әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізуге бағытталған талпыныс. Феминизмнің бұл түрі қоғамның барлық мүшелерінің қоғамдық және жеке өмірінде құқықтар мен әділеттілікті қамтамасыз етуді мақсат еткен (Жумажанова, 2020). Бұл әділеттілікке деген ұмтылыс көп жағдайда «гендерлік жиһад» ретінде сипатталады. Дегенмен, көптеген мұсылман әйелдер өздерін феминист санамайды, тек нағыз мұсылман ретінде көреді. Яғни бұдан исламдағы феминизм деген емес, мұсылман әйелдерін Құрандағы құқықтарын талап ету әрекеті деп атауға болады.

«Исламдағы феминизм» термині 1990-жылдардың басында иран, түрік, оңтүстік африкалық ғалымдары арасында кеңінен қолданыла бастады. Мысалы, Афсанех Наймабадех және Зибба Мир-Хоссейни сияқты ирандық ғалымдар

бұл құбылысты Тегеранның «Занан» әйелдер журналының беттерінде алғашқылардың бірі болып талдады. Ал 1990-жылдардың ортасына қарай бұл термин үмметтің (исламдағы барлық мұсылмандар қоғамын діни қауымдастық ретінде білдіретін термин) әртүрлі бөліктерінде белсенді түрде тарала бастады (Шевченко, 2016). Қазақстан, көпұлтты және көпконфессиялы мемлекет мәнмәтінінде исламдағы феминизмнің өзіндік ерекшеліктері мен эволюциясы бар. Бұл зерттеуде Қазақстандағы исламдағы феминизмге ретроспективтік талдау жүргізілді. Қазақстандағы бұл процестің тарихи динамикасы төрт кезеңнен тұрады.

Қазақстанда исламдағы феминизмнің дамуының бастапқы кезеңі 1991 жылы ел тәуелсіздігін алған уақыттан бастау алады. Осы кезеңде исламдағы феминизмнің белсенділері ислам мәнмәтініндегі гендерлік теңдік мәселелерін талқылап, әйелдердің құқықтары туралы өз көзқарастарын білдіре бастады. 1990-жылдары Қазақстан тәуелсіздігі кезеңінде исламдағы феминизмнің жеке қозғалыс ретінде қалыптасты. Бұл кеңестік дінсіздіктің ұзақ кезеңінен кейін исламдық сәйкестікті қалпына келтіруді қоса алғанда, әртүрлі әлеуметтік және мәдени өзгерістердің уақыты болды (Cwiklinski, 2021). Осы кезеңде әйелдер мен белсенділер гендерлік теңдік пен әйелдердің құқықтары туралы исламдық келешектері туралы пікірлерін айта бастады. Алғашқы исламдағы феминистік ұйымдар пайда болып, әйелдерге білім беру мен ақпараттандыруға бағытталған алғашқы іс-шаралар өткізілді. 1990-жылдары Қазақстандағы исламдағы феминизм жаңа әлеуметтік-мәдени және діни ақиқатқа бейімделді. Белсенділер әйелдер құқықтары үшін күрес аясында ислам мәтіндері мен ілімдерін зерттеп, бейімдеу шараларын жүргізді. 1990-жылдардың басында әртүрлі әйелдер ұйымдары мен бастамалары болды. Олардың ішінде Мұсылман әйелдер лигасы (1992), Феминистік лига (1993), «Әйел және құқық» лигасы (1993), «Лиана» халықаралық қауымдастығы (1993), «Шығыс әйелдері» Халықаралық қауымдастығы (1994), сондай-ақ «Қазақстанның әйел кәсіпкерлері» қауымдастығы (1994) және басқаларын атап өтуге болады (Мухетдинов, 2019). Бұл ұйымдардың басты қызметі әйел құқықтарын қорғауға, олардың экономикалық және мәдени өмірге белсенді қатысуына, сондай-ақ әйелдердің әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағытталған. Содан бері әйел құқығы үшін күрес өзекті болып қала береді және көптеген мәселелерді қамтиды.

Сонымен қатар, осы кезеңде исламдағы феминизм басқа феминистік және қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастығын кеңейтіп, қоғамдық күн тәртібіндегі гендерлік теңдік мәселелерін көтере отырып, елдегі саяси динамикаға өз әсерін тигізе бастады. Исламдық сенімдерін әйелдер құқықтары үшін күреспен біріктіруге тырысқан исламдағы феминистер үшін сәйкестікті іздеу маңызды ерекшелік болды. Ю. Акалай исламдағы феминизм ислам мәнмәтініне енгізілген феминизм ретінде анықтап, мұнда Құран негізгі мәтін ретінде орталық рөл атқарады және экзегез негізгі әдістеме ретінде қызмет етеді деп, оның іргелі анықтамасын құруға талпыныс жасады. Исламдағы феминизмнің мәні жынысына қарамастан, қоғамдық қатынастар саласында да, жеке өмірде де барлық мұсылмандардың абсолютті теңдігі принципіне дейін азаяды [Tuksal, 2020; Akalau, 2021]. Бұл Қазақстандағы исламдағы феминизмнің алғашқы кезеңі елдегі гендерлік теңдік пен әйелдер құқықтарын қамтамасыз етуді жалғастырып, дамып келе жатқан қозғалысты бастады.

Қазақстанда исламдағы феминизмнің дамуының келесі кезеңі 2000-жылдардағы белсенділіктің өсуі болып табылады. 2000-жылдары Қазақстанда исламдағы феминистік ұйымдар мен топтардың белсенділігі артты. Исламдағы феминистік ұйымдар Қазақстанның барлық аумағында белсенді жұмыс істей отырып, ықпал ету аясын кеңейтті. Бұл оларға өз бастамаларына көбірек әйелдерді тартуға мүмкіндік берді. Ұйымдар әйелдер мен жастарға бағытталған білім беру бағдарламалары мен семинарларын өткізе бастады. Бұл бағдарламалардың мақсаты гендерлік мәселелер туралы хабардарлықты арттыру, сондай-ақ көшбасшылық пен белсенділік дағдыларын үйрету. Исламдағы феминистер гендерлік мәселелер мен сұрақтарды бірлесіп шешу үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың өкілдерімен диалог құра бастады. Бұл кезеңнің маңызды ерекшелігі Халықаралық әйелдер және феминистік ұйымдармен байланыстар мен ынтымақтастықты нығайтуы еді. Бұл өз кезегінде тәжірибе мен ресурстармен алмасуға ықпал етті. Исламдағы феминизм байланыс пен жұмылдыру үшін интернет пен әлеуметтік медиа мүмкіндіктерін белсенді пайдаланды. Бұл оларға онлайн қауымдастықтар құруға және олардың идеялары мен бастамаларына назар аударуға жағдай туғызды (Carrasco Miró, 2020; Кагазбекова, Рахипова, Затов, Адилбаева, 2020). Осы кезеңде

гендерлік мәселелерді ислам мәнмәтінінде бірлесіп қарастыратын және оларды шешудің стратегияларын жасаған мұсылман әйелдердің арнайы платформалары мен желілері қалыптаса бастады. Сонымен қатар, бұл кезең Қазақстандағы исламдағы феминистік ұйымдардың кеңінен танылуымен және ықпалымен және олардың гендерлік әділеттілік пен қоғамдағы әйелдердің құқықтарын ілгерілетуге белсенді қатысуымен сипатталды.

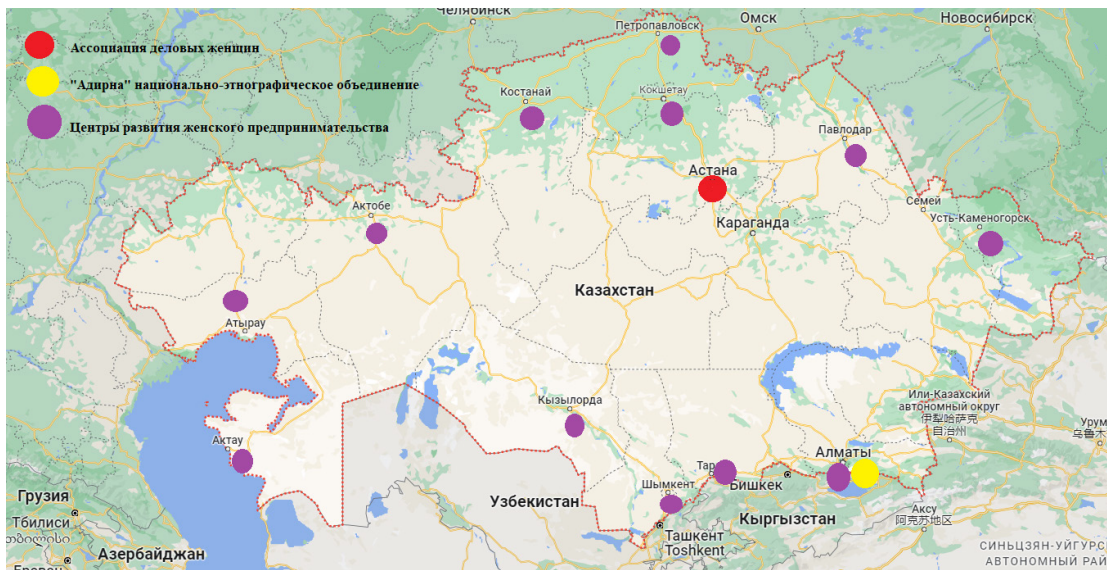
Исламдағы феминизмнің Қазақстандағы келесі кезеңі бірқатар маңызды сәттерге ие болған 2010-жылдары басталып, жергілікті билік органдарымен ынтымақтастығымен сипатталады. 2012 жылы Қазақстанда Ұлттық әйелдер кеңесі (ҰӘК) құрылды. Бұл кеңес әйелдер ұйымдары, соның ішінде исламдағы феминистер мен мемлекеттік органдар арасындағы диалог алаңына айналды. 2014 жылы ҰӘК исламдағы феминистік ұйымдармен және әйелдер белсенділерімен бірлесіп Қазақстандағы гендерлік теңдік пен әйел құқықтары мәселелері бойынша саясатты талқылау және әзірлеу бойынша іс-шара өткізді. 2016 жылы «Қазақстан Республикасының 2016-2020 жылдарға арналған Отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспарына» қол қойылды. Исламдағы феминистер бұл жоспарды әзірлеуге белсенді қатысып, гендерлік теңдік мәселелеріне баса назар аударды. 2017 жылы ҰӘК және исламдағы феминистік ұйымдар мемлекеттік органдар қызметкерлеріне гендерлік мәселелер туралы хабардарлықты арттыруға бағытталған оқыту семинарлары мен тренингтер өткізді. 2019 жылы Қазақстандағы исламдағы феминизмнің өкілдері халықаралық бастамаларға тартылғанын дәйектейтін БҰҰ шеңберінде гендерлік теңдік және әйел құқықтары мәселелері бойынша ұйымдастырылған іс-шараларға белсенді қатыса бастады (Wadud, 2021; Центры...; Джалилов, 2022; Sakhov, Zhoraeva, 2023). Бұл оқиғалар мен белсенділіктер исламдағы феминистік ұйымдардың Қазақстандағы гендерлік мәселелерді шешу және елдегі әйелдердің құқықтарын ілгерілету бойынша бірлескен күш-жігерге ықпал ететін жергілікті билік органдарымен диалогқа біртіндеп интеграцияланғанын айғақтайды.

Ал енді қазіргі уақытқа қатысты келетін болсақ, исламдағы феминизм процестері өз қызметін белсенді жалғастыруда, гендерлік және әйел құқықтарының теңдігі үшін күресті қолдауда маңызды рөл атқарады. 2020 жылы «Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі

отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі Ұлттық жоспар» қабылданды (Указ...). Исламдағы феминистер әйелдердің қоғамдағы жағдайын жақсартуға бағытталған іс-шараларды әзірлеу және жүзеге асыру бойынша мемлекеттік органдармен ынтымақтастықты, ал 2021-2023 жылдар аралығында исламдағы феминистер жергілікті және халықаралық ұйымдармен белсенді қарым-қатынас жасауды және мемлекеттік органдармен диалогқа қатысуды жалғастыруда. Сондай-ақ, олар

гендерлік мәселелерді талқылау және қоғамды жұмылдыру үшін әлеуметтік медиа мен онлайн платформаларды белсенді пайдаланады.

Қазақстанда бірқатар әйелдер ұйымдары мен бастамалары бар, мысалы, Қазақстан әйелдерінің ұлттық бірлестігі, Кәсіпкер-әйелдерді қолдау қоры (Досмурзинов, 2023) және басқалары (1-сурет). Бұл ұйымдар әйелдердің құқықтарын қорғау, олардың кәсіпкерлік қызметін қолдау және гендерлік теңдікті ілгерілету үшін жұмыс жасайды.

1-сурет – Қазақстандағы феминистік ұйымдардың картасы

Осы мәселені зерттей отырып, «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы №384 Жарлығына талдау жасау маңызды (Указ...), ол елдегі отбасылық және гендерлік саясатты дамытудың алдағы онжылдықтарға арналған стратегиялық бағыттарын айқындайтын маңызды құжат болып табылады. Жарлық ұзақ мерзімді дамуға бағытталған және 2030 жылға дейін әрекет етуді болжайды, бұл елге отбасылық және гендерлік саясат саласында ұзақ мерзімді мақсаттар қоюға мүмкіндік береді. Құжат отбасының қоғамның іргелі институты ретіндегі маңыздылығын талқылайды, бұл отбасыларды қолдау және отбасылық құндылықтарды нығайту үшін жағдай жасау қажеттілігін көрсетеді. Жарлықта ерлер мен әйелдерге білім беруде, денсаулық сақтауда,

экономикада және саясатта тең мүмкіндіктер жасаудың маңыздылығын көрсететін гендерлік теңдікке ықпал ету міндеттемелері бар. Құжат тұрмыстық зорлық-зомбылықты, сондай-ақ, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты болдырмауға және оған қарсы тұруға байланысты мақсаттарды анықтайды. Бұл отбасылар мен әйелдердің қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі маңызды қадам деп нық айта аламыз. Жарлықта отбасыларды, әсіресе көп балалы және аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қолдау шаралары талқыланады. Бұл отбасылар мен балалардың әл-ауқатын қамтамасыз етуге бағытталған. Құжат әйелдердің саяси және қоғамдық өмірге қатысуының маңыздылығын көрсетеді. Ол әртүрлі салаларда әйелдер өкілдігін күшейтуге шақырады. Жарлық, сонымен қатар ер адамдардың гендерлік теңдікке қол жеткізудегі және отбасыларды қолдаудағы рөлін талқылайды. Құжат осы

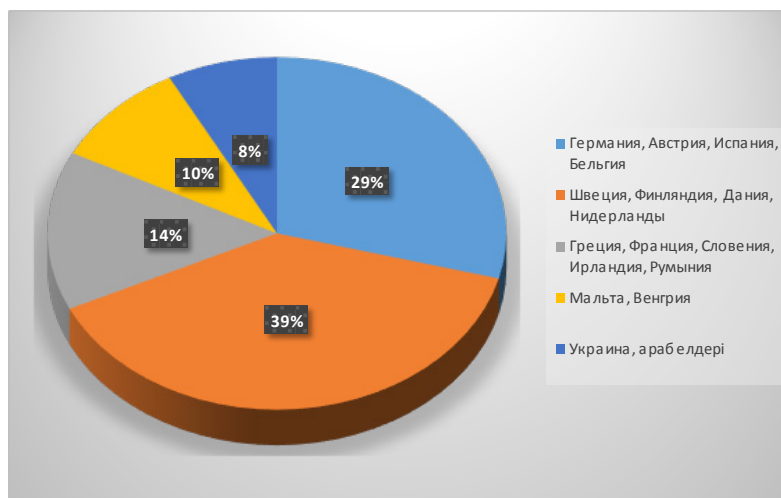
саладағы саясаттың тиімділігін мониторингтеу және бағалау тетіктерін бағдарлайды. Бұл Жарлық, шын мәнінде Қазақстандағы отбасылық және гендерлік саясатты нығайтудағы маңызды қадам болып саналады. Ол отбасының, гендерлік теңдіктің және әлеуметтік қолдаудың маңыздылығын ашып, әйелдерді елдің саяси және қоғамдық өміріне қатысуға шақырады.

БҰҰ Даму бағдарламасының гендерлік саясаты әлемнің әртүрлі елдерінде жыныстардың теңдігін қамтамасыз етуде және орнықты дамуға жәрдемдесуде шешуші рөл атқарады (Organization...). БҰҰ даму бағдарламасы (БҰҰДБ) жыныстар арасындағы теңсіздік тұрақты даму мен кедейлікпен күресудің негізгі қиындықтарының бірі екенін мойындайды. БҰҰДБ әйелдердің саяси және қоғамдық өмірге қатысуын белсенді қолдайды. Ұйым әйелдерге барлық деңгейде шешім қабылдауға және саясаттың қалыптасуына әсер етуге мүмкіндік беретін жағдайлар жасау үшін жұмыс істейді (Нуртазина, 2021). БҰҰДБ-ның гендерлік саясаты неғұрлым әділ және тең қоғамдардың қалыптасуына ықпал етеді, сондай-ақ орнықты дамуға ықпал етеді.

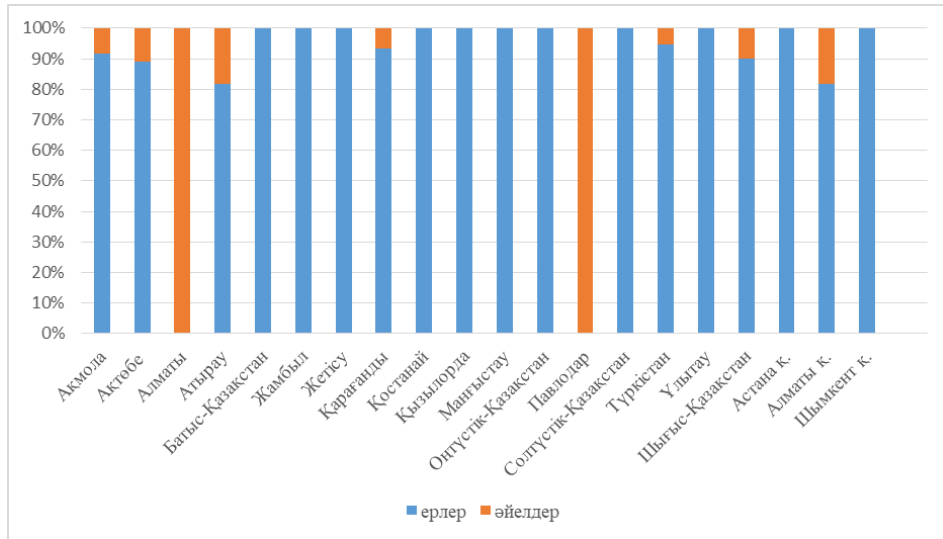
Қазіргі уақытта әйелдер сайлау процестеріне белсенді қатысады, ер адамдармен тең құқықтарға ие. Алайда, депутаттарды, саяси көшбасшыларды және президенттерді қамтитын саяси салада әйелдердің өкілдігі айтарлықтай азшылықта қалады (Жабина, Чермухамбетов, 2022). Жаһандық стандарттар бойынша әлемнің саяси саласындағы әйелдердің жалпы үлесі шамамен 10-20% құрайды.

2015 жылдың басынан бастап бүгінгі күнге дейін әйелдердің жағдайын жақсарту аясында айтарлықтай өзгерістер мен жетістіктерге қол жеткізілді. Алайда, мемлекеттердің әйелдерді қолдау үшін «оң кемсітушілік» саясатын қолдануға күш салғанына қарамастан, олардың әртүрлі салаларға қатысуын шектейтін кедергілер мен қиындықтар әлі де бар (Жанабергенова, 2021; Макашева, Шалкеева, 2021; Redding, 2020; Shahin, 2020). Қазіргі уақытта сауатсыздық деңгейінің, ана өлімінің төмендеуін, сондай-ақ көптеген елдерде жылдам экономикалық өсуді атап өтуге болады. Сондай-ақ мектептерге баратын қыздар санының артуы, жұмысқа орналастырылған әйелдер контингентінің кеңеюі және олардың сайланбалы лауазымдарда және жоғары басқару органдарында өкілдігі байқалады.

1995 жылдан кейін қабылданған барлық дерлік ұлттық конституцияларға гендерлік теңдік кепілдіктері кіреді. Бұрын бекітілген конституциялардың тек 79%-ы осындай қорғауды қарастырған. Әлемдік ауқымда әйелдердің БАҚ-қа белсенді қатысуының артуы байқалады. Дегенмен, жаңалықтар арнасының кейіпкерлерінің тек 24%-ы әйелдер (Ennaji, 2020; Bakhshizadeh, 2023; Shafi, 2020). Бұл жыныстар арасындағы теңдікке әлі қол жеткізілмегенін көрсетеді. ЕҚЫҰ-ға мүше елдердің парламенттеріндегі әйелдердің өкілдігінің орташа деңгейі (57 мемлекет бар) қазіргі уақытта 25,7% құрайды. Дегенмен, бұл көрсеткіш ұйымға мүше елдер арасында айтарлықтай өзгереді, 40%-дан шамамен 10%-ға дейін (2-сурет).

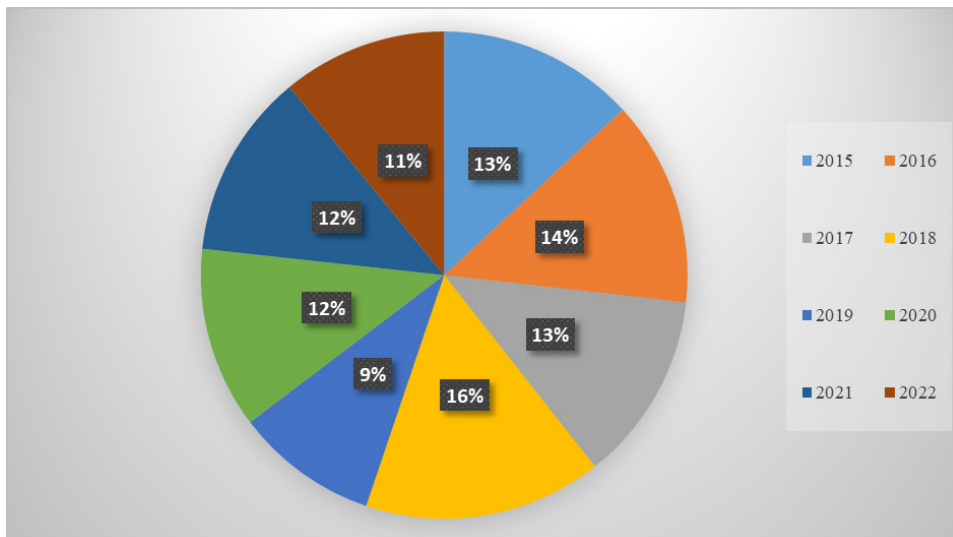

2-сурет – Парламенттердегі әйелдердің үлесі.
Дереккөз: Statistisches Bundesamt

3-сурет – 2022 жылы мемлекеттік саяси қызметшілер арасындағы әйелдердің үлесі.

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы

4-сурет – Қазақстандағы саяси лауазымдардағы әйелдердің үлесі.

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы

Бүгінгі таңда жыныстар арасындағы тең құқықты бағалаудың негізгі көрсеткіштерінің бірі төрт негізгі саланы талдайтын Жаһандық Гендерлік Алшақтық Индексі (ЖГАИ): білім беру, денсаулық сақтау, саяси құқықтар, экономикалық өмірге қатысу және мансаптық мүмкіндіктер. Бұл индекстің максималды мәні – 1. 2022 жылы Қазақстан осы рейтингте 0,720 көрсеткішімен 79-орынға ие болды (3, 4-сурет). Соңғы алты жылда бұл көрсеткіш 2016 жылы

0,732 деңгейінен төмендегенін айтар болсақ, онда бұл теріс өзгерістерді көрсетеді.

Сондай-ақ, жыл сайын БҰҰ Даму бағдарламасымен анықталатын Гендерлік Теңсіздік Индексі бар. 2022 жылы Қазақстан осы индекс бойынша 162 елдің ішінде 43-ші орынға ие болды, бұл елдегі теңдіктің өте жоғары деңгейін көрсетеді (Organization...). Алайда, соңғы бес жылда әйелдер құқығындағы жағдай салыстырмалы түрде тұрақты болып қала берді.

Азия Даму банкінің деректеріне сәйкес, Қазақстандағы әйелдер экономикалық өмірге белсенді қатысады, алайда олардың саяси салаға қатысуы жеткіліксіз болып қалуда.

Саясаттағы әйелдер өкілдігінің төмен деңгейіне байланысты проблемалар тек саяси өкілдік индексімен шектелмейді. Басқа да бірқатар күрделі мәселелер бар, соның ішінде жалақы айырмашылықтары: әйелдерге бірдей жұмыс үшін ерлерге қарағанда 35% аз төленеді. Сонымен қатар, жоғары басшылық лауазымдардағы бос орындарды, тіпті біліктілік деңгейі бірдей ерлер жиі алады. 2016 жылғы сайлау мысалында Мәжілістеги (Парламенттің төменгі палатасы) әйелдердің үлесі үштен бірінен аз – 27%, 107 депутаттың ішінен әйелдер небәрі 29 орын алғанын көруге болады. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарында әйелдердің қатысуы да жеткіліксіз болды (Бюро...; Statistisches...). Әйелдер мемлекеттік қызметкерлер мен судьялардың көпшілігін құраса да, олардың шешім қабылдау иерархиясындағы жоғары лауазымдарға қатысуы жеткіліксіз болып қалды.

Қазақстан аумағында Feminite, KazFem, FemAgora және басқалары сияқты феминистік ұйымдардың болуы қазіргі уақытта оң құбылыс (Nazmul, Bingöl, Nyadera, Dagba, 2021; Yilmaz, Barton, Barry, 2017; Booysen, 2021). Дегенмен, бұл ұйымдардың негізінен ірі қалалармен, ал кейбір жағдайларда – тек Алматымен шектелуі елеулі кемшілік болып табылады. Бұл басқа аймақтардағы әйелдердің пікірлері мен мүдделері шешім қабылдау кезінде жеткілікті түрде ескерілмеуі мүмкін екенін көрсетеді.

Исламдағы феминизмнің мысалы неміс белсендісі С. Атеш болып табылады. С. Атеш ұсынған феминизм либералды исламдық феминистік дискурс тұжырымдамасына жақсы сәйкес келеді. Алайда, оның көзқарасы әрқашан мақұлдау мен қолдау таба бермейтінін, тіпті либералдық топтар арасында да кейде оны тым догматикалық деп санайтынын атап өткен жөн (Mohr, Afif, 2023). С. Атеш өзінің жеке қауіпсіздігіне қатысты мемлекеттік органдардың қолдауына сүйенуі мүмкін, бірақ тұжырымдамалық идеялар деңгейінде әрдайым ұқсас түсінік таба бермейді.

Маңыздысы, С. Атеш бірінші әйел имам емес және гендерлік айырмашылықтарды елемей, қауымды дұғада біріктіретін немесе ЛГБТ үшін мешіт ашатын бірінші адам емес. Оның құбылысының бірегейлігі оның жобасының кең медиа танымалдылығында жатыр, бұл сөзсіз Батыс қоғамында қоғамдық көңіл-күйдің қалыптасуына әсер етеді және Германиядағы қа-

зіргі исламдық ағымға қарсы тұрады. С. Атештің пайда болуы либералды исламдық дискурста қызу пікірталас тудырды, идеялар мен жобалар арасындағы бәсекелестікті күшейтті. Бұл «исламдық патриотизмнің» болашағы бар және таныс және түсінікті феминизм үшін бәсекелес болып қала береді деген пікірмен келісуге болады (Cesari, 2021). С. Атеш ұсынған исламдағы феминизм – Қазақстанда бейімделуге және қолдануға болатын жыныстар теңдігі мен әйелдер құқығына бірегей көзқарас. Бұл феминизм мұсылман әйелдер үшін анағұрлым тең және инклюзивті қоғам құру мақсатында исламды реформалау идеясына негізделген. Бұл тәсілді Қазақстан мәнмәтінінде қалай қолдануға болатыны туралы бірнеше тәсілдер ұсынылған. Қазақстандағы мұсылман әйелдердің білімі мен хабардарлығына баса назар аудару олардың құқықтары мен мүмкіндіктерін жақсы түсінуге көмектеседі. С. Атеш феминизмі білім берудің әйелдер үшін маңыздылығын және олардың діни түсіндіруге белсенді қатысуын атап көрсетеді. С. Атеш мұсылман әйелдер ер адамдармен тең дәрежеде дұға ете алатын мешіттер мен қауымдастықтар құруға жәрдемдесетіні сияқты, Қазақстанда исламдық әйелдер ұйымдарын құруды көтермелеуге болады. Бұл ұйымдар мұсылман әйелдердің құқықтары мен мүдделері үшін күресіп, олардың қоғамға белсенді қатысуына ықпал ете алады. С. Атеш феминизмі исламның әртүрлі түсіндірмелері арасындағы диалогқа ықпал етеді (Dalaman, 2020; Zeng, Sarwar, 2021]. Қазақстанда діни көшбасшылар, ғалымдар мен белсенділер арасында исламдағы жыныстардың теңдігі мен оны іске асыру тәсілдерін талқылау үшін диалог үшін платформалар құруға болады. С. Атештің феминизмі Қазақстандағы әйелдердің құқықтарын нығайтуға және қорғауға бағытталған заңнамалық өзгерістерге шабыт бере алады. Бұл мұсылман әйелдер үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін отбасылық және азаматтық заңнамадағы өзгерістерді қамтуы мүмкін. Қоғамдық диалогты насихаттау және исламдағы және жалпы қоғамдағы гендерлік теңдік мәселелерін талқылау стереотиптер мен қабылдаудың өзгеруіне ықпал етуі мүмкін. С. Атеш осы мәселелер бойынша ашық және әртүрлі пікірталастардың маңыздылығын атап көрсетеді.

Қазақстанда С. Атеш феминизмін қолдану жергілікті ерекшеліктер мен мәдени мәнмәтіндерді ескеруді талап ететінін атап өту маңызды (Dutta, 2021). Алайда, гендерлік теңдік пен инклюзивтіліктің бұл қағидаттары Қазақстандағы

мұсылман әйелдердің пайдасына ұзақ мерзімді өзгерістерге және неғұрлым әділ қоғам құруға шабыт бола алады.

Талқылау

Қазақстандағы ислам феминизмі мен саясаты гендерлік аспектілер мен діни дәстүрлерді біріктіретін қызықты мәнмәтін болып табылады. Өйткені Қазақстан мұсылмандар халықтың едәуір бөлігін құрайтын көпконфессиялы мемлекет болып табылады. Мемлекет діни бостандық аясында исламдағы феминизмнің дамуына мүмкіндік беретін діни толеранттылық саясатын ұстанады. Қазақстандағы ислам феминизмінде әйелдердің діни практика мен білімге қатысуына баса назар аударылады. Әйелдер исламдық қауымдастықтарда белсенді бола бастайды, қасиетті мәтіндерді зерттейді және діни ғылымдарды үйренеді (Азильханов, 2022). Қазақстандағы ислам феминизмі гендерлік теңдікті ескере отырып, исламды түсіндіруге ұмтылатынын атап өту маңызды, бұл діни қауымдастықтардағы әйелдер үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктер үшін күресті, сондай-ақ әйелдерді кемсітуі мүмкін дәстүрлі исламдық түсіндірмелерді қайта қарау әрекеттерін қамтиды. Қазақстандық ислам феминизмі жергілікті халықтың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін және ислам дәстүрін ескереді. Бұл исламдық тәжірибені әйелдердің жергілікті әдет-ғұрыптары мен қажеттіліктеріне бейімдеуді қамтуы мүмкін. Қазақстандағы ислам феминизмінің негізгі мақсаты исламдық діни дәстүр аясында гендерлік теңдікке қол жеткізу болып табылады. Бұл қозғалыс сенім мен теңдікті біріктіруге тырысады, бұл оны елдегі саясат пен қоғамдық қызметтің ерекше және маңызды аспектісіне айналдырады.

Р.И. Иманбаева, Ф.З. Ражепаева әлемдік саясаттағы әйелдердің функцияларын қарастырады (Иманбаева, Ражепаева, 2020). Әлемнің көптеген елдеріндегі әйелдердің жағдайы, әсіресе білім беру және денсаулық сақтау салаларында жақсарып келеді. Осы өзгерістердің механизмдерін және гендерлік теңдікке жету жолдарын түсіну этикалық және прагматикалық тұрғыдан жоғары маңызға ие. Әйелдердің өмірдің барлық аспектілеріне, соның ішінде қоғамдық салаға белсенді қатысу құқығын тану әйел жынысына, олардың қоғамдық маңыздылығына және әлемдік саясатқа қатысты ұзақ мерзімді және жүйелі өзгерістердің ажырамас бөлігі болып табылады. Зерттеушілердің пікірімен келіспеуге болмайды, өйткені әлемнің көптеген елдеріндегі әйелдер-

дің жағдайы, әсіресе білім беру және денсаулық сақтау салаларында жақсарғанын көрсетеді. Бұл прогресс этикалық тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге қоғам үшін үлкен прагматикалық маңызға ие. Білімді және дені сау әйелдер экономикалық өсуге, инновацияға және дамуға ықпал етеді. Әйелдердің өмірдің барлық салаларына, соның ішінде саясат пен қоғамдық салаға белсенді қатысуын қолдау әділетті және тең құқықты қоғам құру үшін қажет. Бұл сонымен қатар әйелдердің жағдайын және олардың әлемдік саясаттағы рөлін жақсарту алатын ұзақ мерзімді және жүйелі өзгерістерге ықпал етеді.

Р. Асылгожина, П. Гаурт, Т. Каленова авторлардың зерттеуі Қазақстанда гендерлік квоталар әлі де заң шығарушы органдар тарапынан кең қолдауға ие екенін анықтады (Асылгожина, Гаурт, Каленова, 2023). Олардың көпшілігі квоталардың белсенді жақтаушылары ретінде әрекет етеді, өйткені олар Қазақстандағы демократияның сапасын жақсартуға ықпал етеді және ерлер мен әйелдердің құқықтары арасындағы алшақтықты тереңдетпейді деп санайды. Сауалнамаға қатысқандардың шамамен 23,7%-ы квоталар әйелдердің сайлау мүмкіндігіне әсер етеді деп санамайды. Олар әйелдердің Парламентке белсенді қатысуына көптеген басқа кедергілер бар деп болжайды және квоталарды жалғыз енгізу бұл мәселелердің барлығын шеше алмайды. Алайда, бұл зерттеу гендерлік квоталар саяси партияларды әйелдерді кандидаттар тізіміне енгізуге міндеттейді, бұл олардың Парламенттегі және басқа да саяси инстанциялардағы санын арттыруға көмектеседі, ал Қазақстандағы исламдағы феминизм саяси қызметке қатысуға ұмтылатын әйелдерді қолдау арқылы саясатқа әсер етуі мүмкін деген қорытындыға келді. Гендерлік квоталар мен исламдағы феминизм бір-бірін толықтыра алады. Мысалы, ислам феминизмі әйелдердің саясатқа қатысуын қолдай алады, ал гендерлік квоталар бұл қатысудың ресми механизмін қамтамасыз ете алады. Екі тәсіл де қоғамның саяси мәдениеті мен санасындағы өзгерістерге ықпал ете алады.

Д. Алталатини, Х. Әл-Даджани және Н. Апостолопулостың зерттеуі қызықты, олар исламдағы феминизм қақтығыс аймақтарында жұмыс істейтін мұсылман әйел кәсіпкерлердің іскерлік этикасын қалыптастыратын «ижтихад» деп аталатын процесс деп санайды (Althalathini, Al-Dajani, Apostolopoulos, 2022). Бұл процесс сонымен қатар ислам ілімдеріне бұрмаланулар әкелген және уақыт өте келе таңылған дәстүрлі, патриархалдық, отаршылдық және басқа да мә-

дени аспектілердің әсерін жоюға бағытталған. Бұл тұжырыммен келісу маңызды, өйткені исламдағы феминизм исламды қазіргі заманғы қажеттіліктер мен әйелдердің құқықтарын ескере отырып қайта қарауға ықпал етеді. Бұл әділетті және инклюзивті қоғам құру жолындағы маңызды қадам. Сондай-ақ исламдағы феминизм теріс мәдени әсерлерді жоюға және мұсылман қоғамдарындағы, әсіресе қақтығыстар жағдайында әйелдердің дамуына ықпал ететін мағыналы және азат ету процесін білдіреді.

Д. Минчева өзінің зерттеуінде исламдағы феминизмнің арандатушылық, агрессивті және экстремистік қозғалыс ретінде бейнелеу арқылы ислам феминизмін қоғамдық қабылдауды деформациялауға тырысатын дұшпандық компаниялардың объективі арқылы қарастырады (Mincheva, 2021). Ислам феминизміне деген бұл антипатия көбінесе әлеуметтік медиа платформаларында көрінеді және мұсылман әйел денесімен байланысты саясаттың, этиканың және эстетиканың жаңа нормаларын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл мұсылман әйелдері екі әсердің арасында жиі кездесетін жағдайда болады: олардың мүмкіндіктерін кеңейту туралы либералды және отаршылдық идеялар және мұсылман әйел денесінің эстетикасын қабылдау. Зерттеушінің пікірімен келісу қажет, себебі бұл зерттеу исламдағы феминизмнің нақты мақсаты исламдық діни дәстүр мәнмәтінінде гендерлік теңдік пен әділеттілікке қол жеткізу екенін анықтады. Исламдағы феминистер Құран мен Мұхаммед пайғамбардың қағидаттары мен ілімдеріне сүйене отырып, әйелдер құқығын кемсіту мен бұзушылықтарды жоюға тырысады. Олар саясатты, экономиканы, білім беруді, өнер мен мәдениетті қоса алғанда, қоғамның әртүрлі салаларында әйелдердің белсенді қатысуын қолдайды. Исламдағы феминизмнің мақсаттарына әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы күрес, олардың білім беру және денсаулық сақтау құқықтарын қорғау және исламды жыныстардың тең құқығын қолдайтын дін ретінде түсінуді насихаттау кіреді. Бұл қозғалыс мұсылман әйелдер үшін тең мүмкіндіктер мен құқықтарды қамтамасыз ету және әйелдердің оларға әділ және инклюзивті қатысуы бар қоғамдардың дамуына ықпал ету үшін исламды түсіндіру мен қолдануды өзгертуге тырысады. Алайда, кейбір саяси және діни көшбасшылар исламдағы феминизмді өздерінің билігі мен беделіне қауіп ретінде қарастырады. Олар антифеминистік көзқарастарды таратады және феминистік қозғалыстарға дұшпандықты білдіреді, осыған байланысты қоғамның ислам-

дағы феминизмге деген көзқарасы мен қатынасы деформацияланады.

Осыған ұқсас пікірді ғалым Т. Рехман ұстанады, ол екі жақтан да діни шындықты бұрмалады деген айыптауларды ескере отырып, азаматтар ислам дәстүрінің беделі мен түсіндірмесін қалай бағалау керектігі туралы өздеріне сұрақ қоюы керек дейді (Rehman, 2020). Ислам тарихындағы мағынаны қалыптастыру процесі тек Құранмен немесе тәпсір әдебиетімен шектелмейді. Ол ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан хадистер мен мұсылман тәжірибелерін, сондай-ақ әртүрлі географиялық мәнмәтіндерді қоса алғанда, интерсексуализмнің кең өрісін қамтиды. Бұл процесс, сонымен қатар ислам құқығының қалыптасуына үлес қосқан Таяу Шығыстың алғашқы құқықтық дәстүрлерін қамтиды. Сонымен бірге, автор негізінен ер адамдардан тұратын саяси ұйымдар гендерлік теңдік туралы заңдардың қабылдануына кедергі келтіретінін айтады. Автордың осы тұжырымдарымен келісетіндігіңізді білдіру қажет, өйткені исламдағы феминизм кемсітушілікке ұшырағандықтан, белсенді қозғалыс туралы деформацияланған ұғымдарға байланысты адамдардың көпшілігі оларға дұшпандықпен қарайды, бұл саяси ұйымдарға тікелей оң әсер етеді. Өз кезегінде исламдағы феминизм алға қойған мақсаттарға жету үшін түбегейлі әрекет ете бастайды.

Саясат пен исламдағы феминизм арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастыққа қол жеткізу үшін келесі қадамдарды орындау маңызды. Бірінші қадам – ислам феминизмінің саясаткерлері мен өкілдері кездесуге, талқылауға және пікір алмасуға болатын ашық диалогтар мен білім беру іс-шараларын ұйымдастырудан тұратын диалог пен білім беру. Қазіргі саясат мәнмәтінінде гендерлік теңдікке, әйелдер құқықтарына және исламға қатысты мәселелерді талқылауға арналған платформалар мен форумдар құру. Екінші қадам – исламдық феминистік ұйымдарды қолдау, бұл саяси институттар әйелдер құқықтары мен гендерлік теңдікке қатысты мәселелерді шешу үшін жұмыс істейтін исламдық феминистік ұйымдарды мойындауы және қолдауы керек. Әйелдерді қолдауға және стереотиптерді өзгертуге бағытталған зерттеулер мен жобаларды жүргізу үшін осы ұйымдарды қаржыландыру және ресурстармен қамтамасыз ету. Үшінші қадам – гендерлік перспективаны интеграциялау және әйелдердің мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін саясат пен заңнамаға гендерлік перспективаны енгізуді қамтитын заңнамалық шараларды жүргізу.

Заңдар мен саяси реформаларды әзірлеу және енгізу кезінде гендерлік теңдік қағидаттарын сақтау. Саясатта және мемлекеттік органдарда әйелдердің өкілдігін арттыруға ықпал ететін гендерлік квоталар мен басқа да шараларды енгізу. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алуға және осындай құқықтардың қорғалуын сақтауға бағытталған бағыт векторы бар заңдар мен саясаттарды әзірлеу. Төртінші қадам – қоғамдық пікірді өзгерту, атап айтқанда, бұқаралық ақпарат құралдары мен білім беру бағдарламалары арқылы гендерлік теңдік пен әйелдер құқығының маңыздылығын көрсету. Саясат пен қоғамдағы әйелдердің жағымды жетістіктері мен шабыттандыратын мысалдарын насихаттау. Соңғы бесінші қадам – әйелдердің саясатқа белсенді қатысуы, бұл әйелдерді саяси қатысуға ынталандыруды және сайлау кезінде олардың кандидатураларын қолдауды қамтиды. Саясатта және үкіметте әйелдердің жоғары лауазымдарға көтерілуіне ықпал ететін жағдайлар жасау. Саясат пен исламдағы феминизм арасындағы ынтымақтастыққа барлық мүдделі тараптардың белсенді күш-жігері және әрбір нақты жағдайдың ерекшеліктерін ескеру арқылы қол жеткізуге болады.

Қорытынды

Қазақстандағы ислам феминизмі қазіргі саясаттану контекстінде назар аударуды және зерттеуді талап ететін өзекті тақырып болып табылады. Елдегі тұрақты әлеуметтік-мәдени және саяси өзгерістер жағдайында ислам феминизмі гендерлік қатынастар мен қоғамдық сананы дамытудың негізгі аспектісі болып табылады. Әйелдердің исламдағы рөлі, олардың құқықтары мен мүмкіндіктері туралы қоғамдық диалогты кеңейту, сондай-ақ ислам феминизмінің саяси дискурстарды қалыптастыруға әсері гендерлік теңдік пен әйелдер құқығын құрметтеуге ұмтылу аясында маңызды бола түсуде. Бұл қозғалыстың саясаттанулық талдауы оның саяси процестерге әсерін және гендерлік мәселелер бойынша заңнамалық шешімдер қабылдауды түсінуге мүмкіндік береді. Осылайша, саясаттанулық талдау призмасы арқылы Қазақстандағы ислам феминизмінің ерекшеліктерін зерттеу елдегі қоғамдық дамудың және гендерлік қатынастардың қалыптасуының қазіргі тенденцияларын түсіну үшін үлкен маңызға ие.

Қазақстандағы исламдағы феминизм – қазіргі қоғамдағы мұсылман әйелдерінің құқықтары мен мүдделері үшін күресуге бағытталған

маңызды және алуан түрлі қозғалыс. Елдегі исламдағы феминизм ислам ілімдеріне сәйкес және ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді ескере отырып, гендерлік теңдікті қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстандағы қозғалыстың негізгі қағидаттары мен құндылықтары білім алу, денсаулық сақтау, саяси өмірге қатысу және әйелдердің экономикалық дербестігі құқығы үшін күресті қамтиды.

Қазақстандағы саяси жағдай елдегі исламдағы феминизмнің қалыптасуы мен дамуында маңызды рөл атқарады. Саяси институттар әйелдер құқығына қатысты нормалар мен заңдарды анықтайтын және қоғамдық пікірге әсер ететін жағдайларда исламдағы феминизм өзгерістердің маңызды агентіне айналды.

Қазақстанның саяси жүйесі гендерлік теңдікті нығайтуға және әйелдердің жағдайын жақсартуға бағытталғанын атап өту маңызды. Гендерлік квоталарды енгізу және «оң кемсітушілік» саясатын жүзеге асыру саясаттағы және басқа салалардағы әйелдердің өкілдігін арттыруға ықпал етті. Бұл саяси шаралар гендерлік теңсіздіктерді жоюға бағытталғандықтан исламдағы феминистік ұйымдарды қолдауға жағдай жасайды.

Алайда саяси институттар мен исламдағы феминистік ұйымдар арасында әлі де болса диалог пен ынтымақтастық қажеттігін тағы айта кетуіміз керек. Себебі бұл диалог мұсылман әйелдердің мүдделерін дәлірек қарастыруға және олардың жағдайын жақсартудың тиімді стратегияларын жасауға көмектеседі. Сонымен қатар, діни және мәдени аспектілерге, әйелдердің құқықтарына қатысты мәселелерді талқылауға және шешуге болатын платформа құру маңызды.

Қазақстандағы ислам феминизмі – бұл ислам дәстүрі мен феминизм принциптерін біріктіретін ерекше құбылыс, бұл қоғамдағы гендерлік қатынастарға ерекше динамикамен әсер етеді. Бұл қозғалысты саясаттанулық талдау арқылы оның Қазақстандағы жаңа саяси шындықтар мен дискурстарды қалыптастырудағы рөлін, сондай-ақ гендерлік теңдік пен әйелдер құқығын құрметтеу үшін күрестегі әлеуетін жақсы түсінуге болады.

Ислам феминизмі қоғамдық санаға айтарлықтай әсер етеді, әйелдер құқықтары туралы дискурсты байытады және қоғамдық өзгерістерге тікелей қатысады. Бұл тақырыпты одан әрі зерттеу қазақстандық мәдениет пен саясат контекстіндегі ислам мен феминизм арасындағы өзара іс-қимылды тереңірек түсінуге, сондай-ақ еліміздегі гендерлік қозғалысты дамыту стратегияларын айқындауға ықпал етуі мүмкін.

Түйіндей келе, Қазақстандағы саяси жағдай исламдағы феминизм үшін оң күш бола алады, бірақ ең жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін діни және мәдени аспектілердің ерекшелігін ескере отырып, саяси институттар мен феминистік ұйымдар арасындағы белсенді өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық көпірін нығайту басты мәселелердің бірі болмақ.

Барлық маңыздылығына қарамастан, исламдағы феминизм мақсаттары мен идеяларын алға жылжыту үшін қосымша күш-жігерді қажет ететін дұшпандық көзқарас пен медиа беделін түсіру сияқты қиындықтар мен кедергілерге тап болады. Саясат пен исламдағы феминизмді жақындастыру жөніндегі стратегияларды әзірлеу және іске асыру, сондай-ақ гендерлік перспективаны саясатқа интеграциялау Қазақстанда гендерлік теңдікке және әйел құқықтарын құрметтеуге қол жеткізуге ықпал етуі мүмкін. Оның динамикасын және Қазақстанның саяси

және әлеуметтік-мәдени өміріне әсерін жақсы түсіну үшін елдегі исламдағы феминизмнің дамуын зерттеу мен мониторингтеуді жалғастыру қажет.

Жалпы, Қазақстандағы исламдағы феминизм дамуын жалғастыруда және мұсылман әйелдерінің құқықтары мен мүдделері үшін күресте маңызды рөл атқарады. Бұл қозғалыстың тарихи динамикасы мұсылман әйелдер саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени өмірге белсенді қатыса алатын неғұрлым инклюзивті және тең құқықты қоғамға қарай біртіндеп қозғалуды көрсетеді.

Қаржыландыру

Бұл мақала ҚР ҒЖБМ ҒК-нің қаржыландыру аясында әзірленді (Грант АР19676979 «Исламдағы гендерлік теңдік: ислам феминизмі және дәстүршілдік»)

Әдебиеттер

Азильханов М. Факторы современных вызовов и рисков для религиозного экстремизма в Республике Казахстан // *Казахстан-Спектр*. – 2022. – №101(1). [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/article/view/109> Дата обращения 11.08.2023.

Асылгожина Р., Гаурт П., Каленова Т. Избирательные гендерные квоты в Казахстане // *Ғылыми-сараптамалық журнал*. – 2023. – №1 (77). [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-kogam.kisi.kz/index.php/kd/article/view/160/94> Дата обращения 16.08.2023.

Бюро национальной статистики. Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. [Электронный ресурс]: URL: <https://stat.gov.kz/ru/> Дата обращения 17.08.2023.

Джалилов З.Г. Казахстан в системе международных отношений исламского мира. Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. – 2022. – С. 404-408. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kazahstan-v-sisteme-mezhdunarodnyh-otnosheniy-islamskogo-mira/viewer> Дата обращения 11.08.2023.

Досмурзинов Р.К. «Ислам великой степи»: исторические и культурные аспекты развития мировой религии в Казахстане // *Вестник КГПИ*. – 2023. – №1 (69). – С. 11-19.

Жабина Ж., Чермухамбетов Е.Н. Состояние мусульманской уммы казахстана: ислам и этничность. Казахский университет международных отношений и мировых языков. 2022. [Электронный ресурс]: URL: <https://bulletin-irr.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/160/130> Дата обращения 12.08.2023.

Жанабергенова Д.К. История религий в Казахстане. Сборник материалов международной научной конференции «Наука: теория и практика – 2021». – 2021. – С. 12-17. [Электронный ресурс]: URL: <https://kazconf.com/files/archive/1401422.pdf#page=13> Дата обращения 18.09.2023.

Жумажанова Ф.Т. Религиозные исследования в первые годы независимости // *Вестник КазНУ. Серия Востоковедения*. – 2020. – № 2 (93). – С. 42-52.

Иманбаева Р.И., Ражепаева Ф.З. Роль женщин в мировой политике. Гуманитарные науки и современность: Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции. – 2020. – С. 145-153. [Электронный ресурс]: URL: <https://kazast.edu.kz/wp-content/uploads/2022/03/6.-%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C-2020.pdf#page=145> Дата обращения 11.08.2023.

Кагазбекова Б., Рахипова С.С., Затов К.А., Адилбаева Ш. Анализ гендерных отношений в современных социальных и гуманитарных науках // *Вестник КазНУ. Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы*. – 2020. – № 3(73). – С. 88-95.

Макашева К.Н., Шалкеева З.А. Председательство Казахстана в Организации исламского сотрудничества: основные итоги деятельности // *Казахский национальный университет им. аль-Фараби. Серия «История. Философия»*. – 2021. – № 2 (102). – С. 91-97.

Мухетдинов Д.В. Исламская феминистская экзегеза Амины Вадуд // *Ислам в современном мире*. – 2019. – №15(4). – С. 81-98.

Найманбаев Б.Р., Орынбасарова Г.Ж. История взаимоотношений Республики Казахстан и Организации исламского сотрудничества по вопросам гендерного равенства // *Вестник Казахского национального университета имени Аль-Фараби*. – 2021. – № 1(100). – С. 59-66.

Нуртазина Н. Д. Ислам в истории Казахстана: новые подходы и итоги изучения проблемы за 30-летие Независимости (1991-2021) // *Вестник КазНУ. Серия историческая*. – 2021. – № 3 (102). – С. 3-11.

Программа развития Организации Объединенных Наций: официальный сайт. [Электронный ресурс]: URL: https://www.undp.org/ru/kazakhstan/gendernoe_ravenstvo#:~:text=%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%81%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%2015%20%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B9,%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%80%D1%8B%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%202022%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83 Дата обращения 02.08.2023.

Семенова Н.М. Современное состояние феминизма в Казахстане и его перспективы // *Скиф. Вопросы студенческой науки*. – 2021. – №10 (62). – С. 161-165.

Серикбай А.С., Онучко М.Ю. Казахстан в сфере политических интересов Китая. Сборник материалов XII – Международной научно-практической конференции. (7 апреля 2022 г.) ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 2022. – С. 94-97.

Темирбаева А., Темирбаев Т., Тышхан К., Камарова Р. Гендерные аспекты суфийских практик в Казахстане и за рубежом // *Адам әлемі*. – 2021. – № 90(4). – С. 142–152.

Туганова Э.А. Социальные трансформации и гендерные стереотипы в современное время // *Congress*. – 2020. – С. 473-478. [Электронный ресурс]: URL: https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/159511/Congress2020_473_478.pdf?sequence=1 Дата обращения 11.09.2023.

Указ Президента Республики Казахстан от 6 декабря 2016 года № 384 Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года. [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000384> Дата обращения 20.09.2023.

Центры развития женского предпринимательства: официальный сайт. [Электронный ресурс]: URL: <https://womeninbusiness.kz/o-nas/> Дата обращения 17.08.2023.

Шакирова С.М. Женская и гендерная проблематика в научной периодике Казахстана: количественный анализ // *Вестник Казахского национального педагогического университета*. – 2022. – №3 (91). – С. 17-34.

Шевченко З.В. Словарь гендерных терминов. Черкасы: Черкасский Национальный университет им. Богдана Хмельницкого. – 2016. [Электронный ресурс]: URL: [https://books.google.hu/books?id=J8tBDwAAQBAJ&pg=PA277&lpg=PA277&dq=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE,+%D0%A1,\(2010\).+%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7+%D0%B2+%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96:+%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F+%D1%82%D0%B0+%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&source=bl&ots=SA6pNn_TAj&sig=ACfU3U0AIPcPsTTkEn4fhIDWK6G46l-YPg&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKewiRwr26-deBaxUSNuwKHcbBOIQ6AF6BAGXEAM#v=onepage&q=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%A1.%20\(2010\).%20%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%20%D0%B2%20%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96%3A%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&f=false](https://books.google.hu/books?id=J8tBDwAAQBAJ&pg=PA277&lpg=PA277&dq=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE,+%D0%A1,(2010).+%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7+%D0%B2+%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96:+%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F+%D1%82%D0%B0+%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&source=bl&ots=SA6pNn_TAj&sig=ACfU3U0AIPcPsTTkEn4fhIDWK6G46l-YPg&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKewiRwr26-deBaxUSNuwKHcbBOIQ6AF6BAGXEAM#v=onepage&q=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%A1.%20(2010).%20%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%20%D0%B2%20%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96%3A%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&f=false) Дата обращения 12.02.2023.

Юсупова С.Ш. Дебаты турецких теологов о феминизме и обновлении ислама // *Вестник Казахского национального педагогического университета*. – 2022. – №2 (90). – С. 25-39.

Akalay Y. Re-reading the Relationship between Secular and Islamic Feminism(s) in Morocco: The Third Way as an Alternative Feminist Paradigm // *Feministische Studien*. – 2021. – P. 17-35. [Electronic resource]: URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/fs-2021-0002/html> Date of referring: 08.08.2023.

Althalathini D., Al-Dajani H., Apostolopoulos N. The Impact of Islamic Feminism in Empowering Women's Entrepreneurship in Conflict Zones: Evidence from Afghanistan, Iraq and Palestine // *Journal of Business Ethics*. – 2022. – № 178. – P. 39–55.

Bakhshizadeh M. A. Social Psychological Critique on Islamic Feminism // *Religions*. – 2023. – №14. – P. 202. [Electronic resource]: URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/14/2/202> Date of referring: 10.08.2023.

Booyens H. Teaching “Islam and Politics” in the Wake of the Christchurch Terrorist Attack // *Journal of Muslim Minority Affairs*. – 2021. – Volume 41. – Issue 3. [Electronic resource]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13602004.2021.1997270> Date of referring: 07.08.2023.

Carrasco Miró G. Encountering the colonial: religion in feminism and the coloniality of secularism // *Feminist Theory*. – 2020. – Vol. 21. – Is. 1. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1464700119859763> Date of referring: 09.08.2023.

Cesari J. Political Islam: More than Islamism // *Religions*. – 2021. – № 12(299). [Electronic resource]: URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/5/299/htm> Date of referring: 08.08.2023.

Cwiklinski S. Islam. De Gruyter. – 2021. [Electronic resource]: URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/olzg-2021-0020/html> Date of referring: 01.09.2023.

Dalaman Z. B. From Secular Muslim Feminism to Islamic Feminism(s) and New Generation Islamic Feminists in Egypt, Iran and Turkey // *Border Crossing*. – 2021. – №11(1). – Pp. 77–91.

Dalaman Z. B. Türkan Melis Parlak, Child soldier reality in Uganda: International law and reintegration // *Border Crossing*. – 2020. – Vol. 10. – No. 2. [Electronic resource]: URL: <https://bordercrossing.uk/bc/article/view/1042> Date of referring: 15.08.2023.

Dutta S. Divorce, kinship, and errant wives: Islamic feminism in India, and the everyday life of divorce and maintenance // *Ethnicities*. – 2021. – Vol. 21. – Is. 3. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1468796821999904> Date of referring: 15.08.2023.

Ennaji M. Mernissi's impact on Islamic feminism: a critique of the religious approach // *British Journal of Middle Eastern Studies*. – 2020. – P. 629-651. [Electronic resource]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13530194.2020.1840963> Date of referring: 28.08.2023.

Mincheva D. Dear Sister and Mosque Me Too: adversarial Islamic feminism within the Western-Islamic public sphere // *Feminist Media Studies*. – 2021. – P. 525-540. [Electronic resource]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14680777.2021.1984273> Date of referring: 05.09.2023.

Mohr S. H., Afi, H. Islamic feminist liberation psychology and peacebuilding: Case studies of Muslim women in community organizing in restorative justice and parenting // *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. – 2023. – №29(2). – 155–166.

Nazmul Md., Bingöl Y., Nyadera I.N., Dagba G. Toward Islam Through Political Parties, Ideology, and Democracy: A Discourse Analysis on Turkey's AK Party, Tunisian Ennahda, and Bangladesh Jamaat-e-Islami. // *Jadavpur Journal of International Relations*. – 2021. – Volume 25, – Issue 1. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/09735984211019797> Date of referring: 07.08.2023.

Organization for Security and Co-operation in Europe: official site. [Electronic resource]: URL: <https://www.osce.org/odihr> Date of referring: 01.08.2023.

Redding J. A Secular Need: Islamic Law and State Governance in Contemporary India. – Seattle: University of Washington Press, 2020. [Electronic resource]: URL: https://books.google.ru/books?hl=ru&lr=&id=lxDYDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&ots=S5XhHyGrPr&sig=rmH8cuGus88INZyV1ZY4N8KrZJU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false Date of referring: 05.08.2023.

Rehman T. Islamic Feminism: The Challenges and Choices of Reinterpreting Sexual Ethics in Islamic Tradition // *Society and Culture in South Asia*. – 2020. – Vol. 6. – Is. 2. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2393861720923048> Date of referring: 05.09.2023.

Sakhov A. C., Zhorayeva G. T. Heritage of Bekassyl Aulie and the problem of the renaissance of traditional Islam // *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Historical Sciences. Philosophy. Religious Studies Series*. – 2023. – №144(3). – P. 290–301.

Shafi M. M. Islam and politics in Bangladesh: the followers of Ummah, Global Change. Peace & Security. – 2020. [Electronic resource]: URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:FjZsSKNfWkJ:scholar.google.com/+influence+of+Islam+on+politics&hl=uk&as_sdt=0,5&as_ylo=2020&as_yhi=2023 Date of referring: 11.08.2023.

Shahin F. Islamic Feminism and Hegemonic Discourses on Faith and Gender in Islam // *International Journal of Islam in Asia*. – 2020. – P. 27–48. [Electronic resource]: URL: https://brill.com/view/journals/ijia/1/1/article-p27_3.xml?ebody=pdf-67975 Date of referring: 28.08.2023.

Statistisches Bundesamt. [Electronic resource]: URL: https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html Date of referring: 07.08.2023.

The Asian Development Bank: official site. [Electronic resource]: URL: <https://www.adb.org/ru/results/empowering-women-kazakhstan-kamilas-journey> Date of referring: 01.02.2023.

Tuksal H. Musلمانların hayatında otantik olan tek sey: aile ve kadin. – 2020. [Electronic resource]: URL: <https://www.sivilsayfalar.org/2020/06/13/musلمانların-hayatlarında-otantik-olan-tek-sey-aile-ve-kadin/> Date of referring: 01.08.2023.

Wadud A. Reflections on Islamic Feminist Exegesis of the Qur'an // *Religions*. – 2021. – № 12(7). – P. 497. [Electronic resource]: URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/7/497> Date of referring: 15.08.2023.

Yilmaz I., Barton G., Barry J. The Decline Resurgence of Turkish Islamism: The Story of Tayyip Erdoğan's AKP // *Journal of Citizenship and Globalisation Studies*. – 2017. – Vol. 1. – № 1. – Pp. 48–62.

Zeng H., Sarwar A. Breaking free from patriarchal appropriation of sacred texts: An Islamic feminist critique of Bol // *Asian Journal of Women's Studies*. – 2021. – Vol. 27. – Is. 4. – P. 465-487.

References

Azil'hanov M. Faktory sovremennyh vyzovov i riskov dlja religioznogo jekstremizma v Respublike Kazahstan [Factors of modern challenges and risks for religious extremism in the Republic of Kazakhstan] // *Kazahstan-Spekt*. – 2022. – №101(1). [Jelektronnyj resurs]: URL: <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/article/view/109> Data obrashhenija 11.08.2023. (In Russian)

Asylgozhina R., Gaurt P., Kalenova T. Izbiratel'nye gendernye kvoty v Kazahstane [Electoral gender quotas in Kazakhstan] // *Gylymi-saraptamalyq zhurnal*. – 2023. – №1 (77). [Jelektronnyj resurs]: URL: <https://journal-kogam.kisi.kz/index.php/kd/article/view/160/94> Data obrashhenija 16.08.2023. (In Russian)

Bjuro nacional'noj statistiki. Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Office of National Statistics. Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. [Jelektronnyj resurs]: URL: <https://stat.gov.kz/ru/> Data obrashhenija 17.08.2023. (In Russian)

Dzhalilov Z.G. Kazahstan v sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij islamskogo mira. Bol'shaja Evrazija: razvitie, bezopasnost', sotrudnichestvo [Kazahstan in the system of international relations of the Islamic world. Greater Eurasia: development, security, cooperation]. – 2022. – S. 404-408. [Jelektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kazahstan-v-sisteme-mezhdunarodnyh-otnoshenij-islamskogo-mira/viewer> Data obrashhenija 11.08.2023. (In Russian)

Dosmurzinov R.K. «Islam velikoj stepi»: istoricheskie i kul'turnye aspekty razvitiya mirovoj religii v Kazahstane [“Islam of the Great Steppe”: historical and cultural aspects of the development of world religion in Kazakhstan] // *Vestnik KGPI*. – 2023. – №1 (69). – S. 11-19. (In Russian)

Zhabina Zh., Chermuhambetov E.N. Sostojanie musul'manskoj ummy kazahstana: islam i jetnichnost' [The state of the Muslim Ummah of Kazakhstan: Islam and ethnicity]. Kazahskij universitet mezhdunarodnyh otnoshenij i mirovyh jazykov. 2022. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://bulletin-irr.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/160/130> Data obrashhenija 12.08.2023. (In Russian)

Zhanabergenova D.K. Istorija religij v Kazahstane [History of religions in Kazakhstan]. Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Nauka: teorija i praktika – 2021». – 2021. – S. 12-17. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://kazconf.com/files/archive/1401422.pdf#page=13> Data obrashhenija 18.09.2023. (In Russian)

Zhumazhanova F.T. Religioznye issledovanija v pervye gody nezavisimosti [Religious studies in the first years of independence] // *Vestnik KazNU. Serija Vostokovedenija*. – 2020. – № 2 (93). – S. 42-52. (In Russian)

Imanbaeva R.I., Razhepaeva F.Z. Rol' zhenshhin v mirovoj politike. Gumanitarnye nauki i sovremennost' [The role of women in world politics. Humanities and modernity]: Sbornik materialov VI Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2020. – S. 145-153. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://kazast.edu.kz/wp-content/uploads/2022/03/6.-%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C-2020.pdf#page=145> Data obrashhenija 11.08.2023. (In Russian)

Kagazbekova B., Rahipova S.S., Zaton K.A., Adilbaeva Sh. Analiz gendernyh otnoshenij v sovremennyh social'nyh i gumanitarnyh naukah [Analysis of gender relations in modern social and human sciences] // *Vestnik KazNU. Filosofija, madeniettanu, sjasattanu serijasy*. – 2020. – № 3(73). – S. 88-95. (In Russian)

Makasheva K.N., Shalkeeva Z.A. Predsedatel'stvo Kazahstana v Organizacii islamskogo sotrudnichestva: osnovnye itogi dejatel'nosti [Chairmanship of Kazakhstan in the Organization of Islamic Cooperation: main results of activities] // *Kazahskij nacional'nyj universitet im. al'-Farabi. Serija «Istorija. Filosofija»*. – 2021. – № 2 (102). – S. 91-97. (In Russian)

Muhetdinov D.V. Islamskaja feministskaja jekzegeza Aminy Vadud [Islamic feminist exegesis of Amina Wadud] // *Islam v sovremennom mire*. – 2019. – №15(4). – S. 81-98. (In Russian)

Najmanbaev B.R., Orynbasarova G.Zh. Istorija vzaimootnoshenij Respubliki Kazahstan i Organizacii islamskogo sotrudnichestva po voprosam gendernogo ravenstva [History of the relationship between the Republic of Kazakhstan and the Organization of Islamic Cooperation on gender equality] // *Vestnik Kazahskogo nacional'nogo universiteta imeni Al'-Farabi*. – 2021. – № 1(100). – S. 59-66. (In Russian)

Nurtazina N. D. Islam v istorii Kazahstana: novye podhody i itogi izuchenija problemy za 30-letie Nezavisimosti (1991-2021) [Islam in the history of Kazakhstan: new approaches and results of studying the problem for the 30th anniversary of Independence (1991-2021)] // *Vestnik KazNU. Serija istoricheskaja*. – 2021. – № 3 (102). – S. 3-11. (In Russian)

Programma razvitija Organizacii Ob#edinennyh Nacij: oficial'nyj sajt [United Nations Development Programme: official website]. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.undp.org/ru/kazahstan/gendernoe_ravenstvo#:~:text=%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%81%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%2015%20%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B9,%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%80%D1%8B%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%202022%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83 Data obrashhenija 02.08.2023. (In Russian)

Sekenova N.M. Sovremennoe sostojanie feminizma v Kazahstane i ego perspektivy [The current state of feminism in Kazakhstan and its prospects] // *Skif. Voprosy studencheskoj nauki*. – 2021. – №10 (62). – S. 161-165. (In Russian)

Serikbaj A.S., Onuchko M.Ju. Kazahstan v sfere politicheskikh interesov Kitaja [Kazakhstan in the sphere of political interests of China]. Sbornik materialov XII-Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. (7 aprelja 2022 g.) ENU im. L.N. Gumileva. – 2022. – S. 94-97. (In Russian)

Temirbaeva A., Temirbaev T., Tyshhan K., Kamarova R. Gendernye aspekty sufijских praktik v Kazahstane i za rubezhom [Gender aspects of Sufi practices in Kazakhstan and abroad] // *Adam alemi*. – 2021. – № 90(4). – S. 142–152. (In Russian)

Tuganova Je.A. Social'nye transformacii i gendernye stereotipy v sovremennoe vremja [Social transformations and gender stereotypes in modern times] // *Congress*. – 2020. – S. 473-478. [Elektronnyj resurs]: URL: https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/159511/Congress2020_473_478.pdf?sequence=-1 Data obrashhenija 11.09.2023. (In Russian)

Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 6 dekabrya 2016 goda № 384 Ob utverzhdenii Konceptcii semejnoi i gendernoj politiki v Respublike Kazahstan do 2030 goda [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 6, 2016 No. 384 On approval of the Concept of family and gender policy in the Republic of Kazakhstan until 2030]. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000384> Data obrashhenija 20.09.2023. (In Russian)

Centry razvitija zhenskogo predprinimatel'stva: oficial'nyj sajt [Women's Entrepreneurship Development Centers: official website]. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://womeninbusiness.kz/o-nas/> Data obrashhenija 17.08.2023. (In Russian)

Shakirova S.M. Zhenskaja i gendernaja problematika v nauchnoj periodike Kazahstana: kolichestvennyj analiz [Women's and gender issues in scientific periodica] // *Vestnik Kazahskogo nacional'nogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta*. – 2022. – №3 (91). – S. 17-34. (In Russian)

Shevchenko Z.V. Slovar' gendernyh terminov [Dictionary of gender terms.]. Cherkasy: Cherkasskij Nacional'nyj universitet im. Bogdana Hmel'nickogo. – 2016. [Elektronnyj resurs]: URL: [https://books.google.hu/books?id=J8tBDWAAQBAJ&pg=PA277&lpg=PA277&dq=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE,%D0%A1,\(2010\).%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7+%D0%B2+%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96+%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F+%D1%82%D0%B0+%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&source=bl&ots=SA6pNn_TAj&sig=ACfU3U0AIPcPsTTkEn4](https://books.google.hu/books?id=J8tBDWAAQBAJ&pg=PA277&lpg=PA277&dq=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE,%D0%A1,(2010).%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7+%D0%B2+%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96+%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F+%D1%82%D0%B0+%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&source=bl&ots=SA6pNn_TAj&sig=ACfU3U0AIPcPsTTkEn4)

fhIDWK6G46l-YPg&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiRwr26-deBAXUSNuwKHcbbBOIQ6AF6BAgXEAM#v=onepage&q=%D0%97%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%A1.%20(2010).%20%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%20%D0%B2%20%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%96%3A%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.&f=false Data obrashhenija 12.02.2023. (In Russian)

Jusupova S.Sh. Debaty tureckih teologov o feminizme i obnovlenii islama [Turkish theologians debate about feminism and the renewal of Islam] // *Vestnik Kazahskogo nacional'nogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta*. – 2022. – №2 (90). – S. 25-39. (In Russian)

Akalay Y. Re-reading the Relationship between Secular and Islamic Feminism(s) in Morocco: The Third Way as an Alternative Feminist Paradigm // *Feministische Studien*. – 2021. – P. 17-35. [Electronic resource]: URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/fs-2021-0002/html> Date of referring: 08.08.2023.

Althalathini D., Al-Dajani H., Apostolopoulos N. The Impact of Islamic Feminism in Empowering Women's Entrepreneurship in Conflict Zones: Evidence from Afghanistan, Iraq and Palestine // *Journal of Business Ethics*. – 2022. – № 178. – P. 39–55.

Bakhshizadeh M. A. Social Psychological Critique on Islamic Feminism // *Religions*. – 2023. – №14. – P. 202. [Electronic resource]: URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/14/2/202> Date of referring: 10.08.2023.

Booyesen H. Teaching “Islam and Politics” in the Wake of the Christchurch Terrorist Attack // *Journal of Muslim Minority Affairs*. – 2021. – Volume 41. – Issue 3. [Electronic resource]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13602004.2021.1997270> Date of referring: 07.08.2023.

Carrasco Miró G. Encountering the colonial: religion in feminism and the coloniality of secularism // *Feminist Theory*. – 2020. – Vol. 21. – Is. 1. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1464700119859763> Date of referring: 09.08.2023.

Cesari J. Political Islam: More than Islamism // *Religions*. – 2021. – № 12(299). [Electronic resource]: URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/5/299/htm> Date of referring: 08.08.2023.

Cwiklinski S. Islam. De Gruyter. – 2021. [Electronic resource]: URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/olzg-2021-0020/html> Date of referring: 01.09.2023.

Dalaman Z. B. From Secular Muslim Feminism to Islamic Feminism(s) and New Generation Islamic Feminists in Egypt, Iran and Turkey // *Border Crossing*. – 2021. – №11(1). – Pp. 77–91.

Dalaman Z. B. Türkan Melis Parlak, Child soldier reality in Uganda: International law and reintegration // *Border Crossing*. – 2020. – Vol. 10. – No. 2. [Electronic resource]: URL: <https://bordercrossing.uk/bc/article/view/1042> Date of referring: 15.08.2023.

Dutta S. Divorce, kinship, and errant wives: Islamic feminism in India, and the everyday life of divorce and maintenance // *Ethnicities*. – 2021. – Vol. 21. – Is. 3. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1468796821999904> Date of referring: 15.08.2023.

Ennaji M. Mernissi's impact on Islamic feminism: a critique of the religious approach // *British Journal of Middle Eastern Studies*. – 2020. – P. 629-651. [Electronic resource]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13530194.2020.1840963> Date of referring: 28.08.2023.

Mincheva D. Dear Sister and Mosque Me Too: adversarial Islamic feminism within the Western-Islamic public sphere // *Feminist Media Studies*. – 2021. – P. 525-540. [Electronic resource]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14680777.2021.1984273> Date of referring: 05.09.2023.

Mohr S. H., Afi, H. Islamic feminist liberation psychology and peacebuilding: Case studies of Muslim women in community organizing in restorative justice and parenting // *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. – 2023. – №29(2). – 155–166.

Nazmul Md., Bingöl Y., Nyadera I.N., Dagba G. Toward Islam Through Political Parties, Ideology, and Democracy: A Discourse Analysis on Turkey's AK Party, Tunisian Ennahda, and Bangladesh Jamaat-e-Islami. // *Jadavpur Journal of International Relations*. – 2021. – Volume 25, – Issue 1. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/09735984211019797> Date of referring: 07.08.2023.

Organization for Security and Co-operation in Europe: official site. [Electronic resource]: URL: <https://www.osce.org/odihr> Date of referring: 01.08.2023.

Redding J. A Secular Need: Islamic Law and State Governance in Contemporary India. – Seattle: University of Washington Press, 2020. [Electronic resource]: URL: https://books.google.ru/books?hl=ru&lr=&id=lxDYDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&ots=S5XhHyGrPr&sig=rmH8cuGus88INZyV1ZY4N8KrZJU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false Date of referring: 05.08.2023.

Rehman T. Islamic Feminism: The Challenges and Choices of Reinterpreting Sexual Ethics in Islamic Tradition // *Society and Culture in South Asia*. – 2020. – Vol. 6. – Is. 2. [Electronic resource]: URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2393861720923048> Date of referring: 05.09.2023.

Sakhov A. C., Zhorayeva G. T. Heritage of Bekassyl Aulie and the problem of the renaissance of traditional Islam // *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Historical Sciences. Philosophy. Religious Studies Series*. – 2023. – №144(3). – P. 290–301.

Shafi M. M. Islam and politics in Bangladesh: the followers of Ummah, Global Change. Peace & Security. – 2020. [Electronic resource]: URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:FjZsSKNflWkJ:scholar.google.com/+influence+of+Islam+on+politics&hl=uk&as_sdt=0,5&as_ylo=2020&as_yhi=2023 Date of referring: 11.08.2023.

Shahin F. Islamic Feminism and Hegemonic Discourses on Faith and Gender in Islam // *International Journal of Islam in Asia*. – 2020. – P. 27–48. [Electronic resource]: URL: https://brill.com/view/journals/ijia/1/1/article-p27_3.xml?ebody=pdf-67975 Date of referring: 28.08.2023.

Statistisches Bundesamt. [Electronic resource]: URL: https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html Date of referring: 07.08.2023.

The Asian Development Bank: official site. [Electronic resource]: URL: <https://www.adb.org/ru/results/empowering-women-kazakhstan-kamilas-journey> Date of referring: 01.02.2023.

Tuksal H. Muslumanların hayatında otantik olan tek sey: aile ve kadin. – 2020. [Electronic resource]: URL: <https://www.sivilsayfalar.org/2020/06/13/muslumanların-hayatlarında-otantik-olan-tek-sey-aile-ve-kadin/> Date of referring: 01.08.2023.

Wadud A. Reflections on Islamic Feminist Exegesis of the Qur'an // *Religions*. – 2021. – № 12(7). – P. 497. [Electronic resource]: URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/7/497> Date of referring: 15.08.2023.

Yilmaz I., Barton G., Barry J. The Decline Resurgence of Turkish Islamism: The Story of Tayyip Erdoğan's AKP // *Journal of Citizenship and Globalisation Studies*. – 2017. – Vol. 1. – № 1. – Pp. 48–62.

Zeng H., Sarwar A. Breaking free from patriarchal appropriation of sacred texts: An Islamic feminist critique of Bol // *Asian Journal of Women's Studies*. – 2021. – Vol. 27. – Is. 4. – P. 465-487.

Авторлар туралы мәлімет:

Жандосова Шолпан Мүлікаманқызы – PhD, қауымдастырылған профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы қ., Қазақстан, эл.почта: sholpan_zhandosova@mail.ru).

Тоқтарбекова Лаура Ниязбекқызы (корреспондент автор) – PhD, Шығыстану және африкатану мектебі Лондон Университетінің шақыртылған ғылыми қызметкері (Лондон қ., Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия Біріккен Патшалығы, эл.почта: lauratoktarbekova@gmail.com);

Нұров Мархаббат Мешімбекұлы – PhD, «Тұран» университетінің қауымдастырылған профессоры (Алматы қ., Қазақстан, эл.почта: markhabat-nur@mail.ru).

Information about authors:

Zhandosova Sholpan – PhD, Associate Professor, Chief Researcher Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies MSHE RK (Almaty, Kazakhstan, email: sholpan_zhandosova@mail.ru).

Toktarbekova Laura (corresponding author) – PhD, Visiting Researcher of School of Oriental and African Studies (SOAS) University of London (London, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, email: lauratoktarbekova@gmail.com);

Nurov Marhabbat – PhD. Associate Professor of University «Turan» (Almaty, Kazakhstan, email: markhabat-nur@mail.ru).

Алынды 20 қараша 2023 ж.
Екінші жүзктен салу 2 ақпан 2024 ж.
Қабылданды 1 наурыз 2024 ж.